

I. Upośledzenie umysłowe

1. Wprowadzenie	15
Definicja upośledzenia umysłowego	15
Różnicowanie z demencją	19
Terminologia	20
2. Dane statystyczne dotyczące upośledzonych umysłowo	21
Dane liczbowe dotyczące szkolnictwa specjalnego w Polsce w zakresie upośledzenia umysłowego	22
3. Klasyfikacje upośledzenia umysłowego	26
Klasyfikacja biomedyczna	26
Klasyfikacja psychopedagogiczna	28
Pomiary inteligencji i jej stopnie	29
Klasyfikacja według kryterium wyuczalności i wychowalności	32
Klasyfikacja według kryteriów tzw. psychologicznych	33
Klasyfikacja według kryterium ewolucyjnego: wiek chronologiczny i wiek umysłowy	33
Klasyfikacja według kryterium społecznego	34
Klasyfikacja według kryterium osobowościowo-społecznego	35
Klasyfikacja według kryterium typów układu nerwowego	36
Klasyfikacja według kryterium patopsychologicznego	37
4. Etiologia upośledzenia umysłowego	41
Problematyka przyczyn endo- i egzogennych	41
Różnicowanie oligofrenii i demencji	44
Zestawienie czynników oligofrenii genetycznych, chromosomalnych i metabolicznych	45
Wpływ organizmu matki	48
Uszkodzenia przy porodzie	49
Choroby infekcyjne OUN w pierwszym okresie życia pozapłodowego	50
Przykłady wyodrębnionych jednostek upośledzenia umysłowego	50
Zespół Downa	50
Dziecięce porażenie mózgowe	51
Padaczka	52
5. Charakterystyka dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo na podstawie badań patopsychologicznych	54
Przyjęta definicja oligofrenii i jej uzasadnienie	54
Swoiste cechy intelektualne oligofreników	57
Globalny charakter deficytu umysłowego oligofreników	60
Trudności w uogólnianiu	62
Dynamizm procesów myślenia	66
Niedojrzałość aparatów poznawczych	70
Ubóstwo intelektualne	71
Stwierdzenie wymienionych cech metodą warunkowania	72
Cechy oligofreników w aspekcie postaw emocjonalnokonkretnych	74
Problem zależności przystosowania się do życia od deficytu umysłowego	78
Zmiany i zaburzenia psychofizyczne towarzyszące upośledzeniu umysłowemu	81

Zmiany w wyglądzie zewnętrznym	81
Zmniejszona sprawność fizyczna	83
Korelacja upośledzenia umysłowego z funkcjonowaniem analizatorów	84
Korelacja upośledzenia umysłowego z zaburzeniami mowy oraz wady mowy u upośledzonych umysłowo	87
Sylwetki dzieci oligofrenicznych na podstawie obserwacji pedagogicznych	89
Syntetyczne tabele uwarunkowań biopsychicznych u dzieci oligofreników	93
Charakterystyka deficytu upośledzenia umysłowego w systemie pojęć cybernetycznych	99
Dwa piony działalności organizmu	99
Pion informacyjny	99
Pion zasileniowy	101
6. Rewalidacja dzieci łżej upośledzonych umysłowo	103
Wprowadzenie	103
Różnicowanie oligofrenii z ociężałością umysłową	104
Zestawienie trudności oligofreników z trudnościami dzieci normalnych	107
Podstawowe trudności dzieci oligofrenicznych w procesach uczenia się	110
Aspekty badań psychologicznych	111
Aspekty dyrektyw pedagogiki specjalnej	114
Wytczne do pracy rewalidacyjnej z oligofrenikami w szkole	119
Ujęcie całokształtu metod rewalidacyjnych dla dzieci oligofrenicznych przez, M. Grzegorzewską	122
7. Przysposobienie zawodowe jednostek upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim	125
8. Rewalidacja dzieci i młodzieży głębiej upośledzonych umysłowo (w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim)	128
Wprowadzenie	128
Zadania rewalidacji dzieci głębiej upośledzonych	130
Nawiązanie kontaktu ze światem dzieci najgłębiej upośledzonych umysłowo	130
Znaczenie procesów emocjonalnych u jednostek głęboko upośledzonych	132
Usprawnianie podstawowych mechanizmów życiowych ruchu i rytmu	134
Nawiązywanie kontaktu ze światem dzieci umiarkowanie i znacznie upośledzonych umysłowo	135
Usprawnianie czynnościowe	137
Wyrabianie zaradności życiowej	138
Wypracowywanie form współżycia społecznego	139
Kształcenie mowy	141
Metody rewalidacji głębiej upośledzonych	141
Przykład wykorzystywania form życia zakładowego	146
Znaczenie domu rodzinnego	148
Szkoly życia	149
Rodziny zastępcze	151

II. Zaburzenia sensoryczne

1. Wprowadzenie do zaburzeń sensorycznych	155
Działalność analizatorów wzroku i słuchu w życiu człowieka	155
Zaburzenia sensoryczne, tzw. deprivacja sensoryczna i jej konsekwencje	158
Konsekwencje biopsychiczne	158
Konsekwencje psychospołeczne deprivacji sensorycznej	164
Mechanizmy dążące do przezwyciężenia deprivacji sensorycznej	175
Mechanizmy obronne adaptacyjne, tzw. kompensacja zmysłów	175

Kompensacja zmysłów w obrębie tego samego analizatora	178
Kompensacja zmysłów poprzez współdziałanie innych analizatorów	181
Wyobrażenia zastępcze	184
Niektóre pozytywne konsekwencje depriwacji	185
2. Niewidomi	190
Wprowadzenie	190
Definicja i oficjalne określenie ślepoty	190
Rodzaje ślepoty i ich terminologia	191
Kalectwa sprzężone ze ślepotą	193
Ogólna charakterystyka skutków braku lub zaburzeń w funkcjonowaniu analizatora wzroku	194
Konsekwencje ściśle poznawcze	194
Wpływ na orientację przestrzenną i sprawność ruchową	197
Konsekwencje społeczne	199
Ogólna sprawność fizyczna u niewidomych	201
Stosunek ludzi widzących do niewidomych	203
Dane statystyczne dotyczące niewidomych w świecie	204
Etiologia ślepoty	207
Podstawy neurofizjologiczne i psychologiczne funkcjonowania analizatora wzroku w normie i w patologii	209
Geneza i znaczenie przystosowawcze analizatora wzrokowego	209
Funkcjonowanie systemu wzrokowego i jego zakres	212
Asocjacje międzyanalizatorowe wraz z procesami emocjonalnymi	212
Regulacyjno-kompensacyjne mechanizmy niewidomych	215
Kompensacja zmysłów	215
Charakterystyka działalności nie uszkodzonych zmysłów w sytuacji uszkodzenia wzroku	216
„Zmysł przeszkód”	221
Kompensacyjne znaczenie mowy	223
Wyobrażenia zastępcze u niewidomych	224
Badania psychologiczne dotyczące wpływu ślepoty na jednostkę niewidomą	226
Zarys osobowotwórczych warunków życia niewidomych	234
Trudności poznania psychiki niewidomych	234
Osobowotwórczy wpływ depresji związanej z brakiem wzroku	236
Utrudnienia w kształtowaniu się osobowości niewidomego wynikające ze stosunku otoczenia	239
Niebezpieczeństwa dla prawidłowego ukształtowania się osobowości	242
Osobowotwórczy wpływ nie zrealizowanych potrzeb	247
Rewalidacja niewidomych	249
Wprowadzenie	249
Zarys podstawowych zasad tyflopedagogicznych	251
Zagadnienia realizacji omawianych zasad w odniesieniu do małych dzieci i dzieci przedszkolnych	256
Problemy rewalidacji dzieci szkolnych	259
Uwagi ogólne	259
Problem integracji z dziećmi widzącymi	261
Program nauczania w szkole dla niewidomych	264
Metoda nauczania w szkole specjalnej dla niewidomych	265
Wychowanie rewalidacyjne moralno-społeczne	272
Wychowanie fizyczne niewidomych	274
Wychowanie przez sztukę i estetykę	275
Kształcenie zawodowe niewidomych	276
Wynalazki techniczno-naukowe w służbie niewidomych	279

3. Niedowidzący	281
Wprowadzenie	281
Etiologia i postaci niedowidzenia	281
Częstość występowania niedowidzenia	283
Charakterystyka dzieci niedowidzących z punktu widzenia potrzeb okulistycznych	283
Wpływ niedowidzenia na sylwetkę psychiczną i fizyczną dziecka	285
Rewalidacja dzieci niedowidzących	286
Ogólne zasady oddziaływań rewalidacyjnych	286
Nauczanie dzieci niedowidzących	288
Urządzenie szkoły dla niedowidzących	291
Ogólne usprawnianie fizyczne dziecka niedowidzącego	293
Synteza potrzeb rewalidacyjnych dzieci niedowidzących	294
Wybór zawodu dla niedowidzących	295
4. Dzieci niewidome upośledzone umysłowo	296
Wprowadzenie	296
Ogólna charakterystyka tego sprzężonego kalectwa	297
Zarys charakterystyki tych dzieci i ich potrzeb rewalidacyjnych	298
5. Instytucje pracujące aktualnie dla niewidomych	300
Tyflogiczna działalność Zakładu dla Niewidomych w Laskach	300
Działalność Polskiego Związku Niewidomych	301
6. Jednostki z uszkodzonym słuchem (dzieci głuche i niedosłyszące)	304
Wprowadzenie	304
Uwarunkowanie przystosowania się stopniem utraty słuchu	310
Uwarunkowanie przystosowania się przez okres utraty słuchu	310
Pomiary utraty słuchu	311
Definicja głuchoty i terminologia	313
Klasyfikacja uszkodzeń słuchu	316
Klasyfikacja według czasu wystąpienia głuchoty	317
Klasyfikacja według rodzajów wpływów wewnątrz- czy zewnątrzpochodnych	317
Klasyfikacja według lokalizacji uszkodzenia	317
Klasyfikacja audioterapeutyczna	322
Ogólna charakterystyka przyczyn zaburzeń słuchu	323
Dane statystyczne dotyczące upośledzeń słuchu	325
Rozpowszechnienie głuchoty w świecie	325
Rozpowszechnienie głuchoty w Polsce	326
Problematyka wpływu upośledzenia słuchu na warunki poznawczo-emocjonalne jednostki głuchej	327
Obserwacje i badania neurofizjologiczno-psychologiczne	327
Upośledzenie analizatora słuchowego w zakresie I układu sygnałowego	331
Wyobrażenia zastępcze	331
Posługiwanie się analogią	333
Zastępstwo zmysłów	333
Konsekwencje braku słuchu w zakresie II układu sygnałowego	335
Wybrane badania psychologiczne nad wpływem zaburzeń słuchu	340
Wpływ głuchoty na przeżycia emocjonalno-społeczne i na kształtowanie się osobowości jednostek z uszkodzonym słuchem	351
Podstawowe emocjonalne zaburzenia słuchu	351
Przeżycia uczuciowo-społeczne głuchych	352
Mechanizmy obronne	358
Utrwalające się postawy i właściwości charakterologiczne głuchych	361
Zaburzenia funkcji somatycznych i ruchowych w związku z głuchotą	367
Rewalidacja jednostek z uszkodzonym słuchem	370
Wprowadzenie	370

Rewalidacja małego dziecka głuchego	372
Poradnictwo specjalistyczne dla rodziny	375
Wychowanie przedszkolne dziecka głuchego	376
Nauka czytania z ust	380
Nauka mowy artykułowanej	382
Zagadnienie migów	383
Nauka szkolna dzieci głuchych	388
Dyskusja: szkoła normalna czy specjalna	389
Obecne warunki nauczania w szkole specjalnej dla głuchych	397
Swoiste zadania szkoły specjalnej dla głuchych	402
Dziecko głuche w szkole dla słyszących	404
Problem pogłębiania znajomości języka mówionego	406
Zagadnienie metod nauczania dzieci głuchych	412
Wartości metody ośrodków pracy dla młodszych dzieci głuchych	413
Przykładowe zbieżności metody ośrodków z metodą Udena i Zykowa	416
Zagadnienie nauczania prawidłowych zasad artykulacyjnych	418
Synteza potrzeb rewalidacyjnych dziecka głuchego	422
Aparatura elektroakustyczna jako nowoczesna podstawa rewalidacji głuchych	425
Przygotowanie zawodowe jednostek z upośledzonym słuchem	433
Swoiste potrzeby rewalidacyjne dzieci niedosłyszących	437
Definicja niedosłyszania i jego miejsce w ogólnej klasyfikacji głuchoty	437
Swoistości psychiczne i potrzeby rewalidacyjne dzieci niedosłyszących	441
Rewalidacja dzieci niedosłyszących	443
Szkoły dla niedosłyszących	445
7. Upośledzenie słuchu połączone z innymi kalectwami	448
Wprowadzenie	448
Ogólne potrzeby dzieci z wielorakimi upośledzeniami	450
Dzieci głuche upośledzone umysłowo	451
8. Działalność Polskiego Związku Głuchych	454
9. Głucho-niewidomi	456
Wprowadzenie	456
Dane podstawowe	464
Definicja i terminologia	464
Klasyfikacja	465
Częstość występowania głucho-ślepoty na świecie i w Polsce	466
Etiologia zjawiska	468
Zarys charakterystyki wpływów głucho-ślepoty na procesy bio-fizjo-psychiczne (według literatury specjalistycznej)	469
Odmienność reakcji od ludzi pełnozmysłowych	469
Trudności badań aksjologiczno-dedukcyjnych	474
Brak dostosowanych narzędzi badawczych	475
Trudności w porozumiewaniu się	476
Wartości diagnostyczne obserwacji uczestniczącej	476
Diagnozowanie a badanie naukowe	477
Biologiczne uwarunkowania głucho-ślepoty	478
Uwarunkowania neurofizjologiczne i neuropsychiczne	480
Zarys wyników badań psychologicznych	481
Obserwacje psychopedagogiczne dzieci głucho-niewidomych ze szczególnym uwzględnieniem sfery uczuciowej	486
Wprowadzenie	486
Procesy emocjonalne głucho-niewidomych przed rewalidacją	487
Wybuchy niepohamowanych emocji negatywnych	488
Impulsy niszczyielskie	490

Żądza posiadania	491
Zaczątki postaw społeczno-moralnych	492
Zjawisko dodatnich uczuć u глуcho-niewidomych	498
Ujemny wpływ silnych emocji na poznanie	501
Rewalidacja глуcho-niewidomych	502
Nadawanie znaczenia niejasno i nieadekwatnie odbieranym bodźcom	504
Stymulowanie impulsów poznawczych	505
Dostarczanie korzystnych warunków zewnętrznych do poznawczych eksploracji	507
Udostępnienie poznania zmysłami nieuszkodzonymi	508
Włączanie się w działalność mechanizmów samosterownych emocjonalno-poznawczych	509
Rekapitulacja dyrektyw wymienionego typu	512
Dyrektywy dotyczące uzupełniania brakujących bodźców	513
Zmniejszanie izolacji	513
Ufność w rewalidatora jako podstawa jego oddziaływania	517
Udostępnianie wychowankowi swobody własnej eksploracji	520
Znaczenie znajdowania odpowiedniego momentu	522
Drogi nawiązywania więzi przez porozumiewanie się	523
Organizacja nauczania dzieci глуcho-niewidomych w okresie początkowym	530
Nauczanie systematyczne w późniejszym okresie	532
Podsumowanie wspólnych dyrektyw dotyczących rewalidacji dzieci глуcho-niewidomych	535
Wychowanie zbiorowe глуcho-niewidomych	537
Kształcenie zawodowe	538
Pomoce techniczne dla глуcho-niewidomych	539

III. Dzieci i młodzież przewlekle chore (zagadnienia wybrane)

1. Rozgraniczenie pojęć: rehabilitacja i pedagogika specjalna	545
Teoretyczny nurt powstawania pedagogiki specjalnej, zwłaszcza działu przewlekle chorych	545
Historyczno-społeczny nurt powstawania „terapii wychowawczej” (rewalidacja chorych) w Polsce	547
Ogólna charakterystyka pracy pedagoga specjalnego z dziećmi chorymi	549
Geneza koncepcji rehabilitacji	550
Włączanie się pedagogiki specjalnej w nurt rehabilitacji	553
2. Organizowanie dziecku choremu bodźców świata zewnętrznego jako podstawowe zadanie terapii wychowawczej	556
Zagadnienie obciążeń wysiłkowych dzieci chorych	557
Co warunkuje ogólną wydolność wysiłkową	557
Poziom wydolności w stosunku do pewnych sytuacji wysiłkowych	559
Siła obciążeniowa lub odciążeniowa bodźców	560
Wpływ okoliczności towarzyszących sytuacji obciążeniowej	561
Konieczność podnoszenia zasobu sił przez oszczędzanie i pozytywne ich wzmacnianie	561
Rekapitulacja: zagadnienie uwzględniania poziomów wysiłkowych w praktyce pedagogicznej	563
3. Organizacja pracy wychowawczej z punktu widzenia poziomów wysiłkowych	564
Osobowość wychowawcy i jego stosunek do dziecka jako czynnik odciążający i obciążający	565

Rola wychowawcy jako zastępcy rodziny	566
Wychowawca jako pośrednik między dzieckiem a innymi pracownikami	566
Wychowawca jako organizator codziennego życia dziecka	567
Zespoły dziecięce jako czynnik obciążający lub odciążający	569
Odciażanie przez właściwie zaplanowany bieg dnia i rytm życia dziecka	570
Kontakt z rodziną i rówieśnikami jako czynnik odciążający lub obciążający	571
Odciażenie wysiłkowe za pomocą uczynniania	573
Ilościowe dostosowywanie wysiłku	573
Zmiany jakościowe jednego wysiłku na drugi	574
Obciążenie wysiłkowe (uczynnianie) jako czynnik wzmaganie sił odpornościowych	575
Pojęcie treningu	577
Warunki uczynniania	577
Uczynnianie procesów ze względu na patologiczne zahamowania	577
Uczynnianie z punktu widzenia potrzeb wychowawczych i rewalidacyjnych	578
4. Zestawienie metod rewalidacyjnych w pracy z dziećmi chorymi w zakładach leczniczych	579
Terapia odciażeniowa (spoczynkowa)	579
Terapia za pomocą hamowania sennego	579
Terapia najniższego poziomu czynnościowego	579
Terapia zmniejszonych obciążeń	581
Terapia za pomocą zmiany bodźców uprzednio obciążających na inne	582
Terapia odciażeniowa za pomocą uchylania przykrych skojarzeń	583
Terapia odciażeniowa za pomocą zwolnienia długotrwałych napięć i hamowań	584
Terapia czynnościowa	585
Terapia ruchowa	585
Terapia zabawowa	586
Terapia zajęciowa	586
Terapia obcowania	588
5. Uwagi dotyczące organizacyjnych form pracy pedagoga specjalnego w zakładzie leczniczym	589
Nauczanie w ramach form terapii wychowawczej	589
Zajęcia pozalekcyjne jako forma terapii wychowawczej	592
Zajęcia przedszkolne	596
6. Uwagi o swoistych potrzebach dziecka kalekiego	597
Obciążenia wysiłkowe związane z kalectwem	597
Wnioski praktyczne dotyczące potrzeb kalek	599
Normowanie pracy układu nerwowego przez czynniki psychiczne	601
Naczelna potrzeba kalek: akceptacja siebie i przez innych	602
7. Syntetyczne zestawienie obowiązków rewalidatora dzieci chorych i kalek	604
8. Występowanie chorób somatycznych i kalectw	609

IV. Młodzież niedostosowana społecznie (zagadnienia wybrane)

1. Wprowadzenie — pojęcia ogólne	617
2. Zarys czynników wywołujących niedostosowanie społeczne	617
Czynniki zewnątrzpochodne	617
Czynniki wewnątrzpochodne	620
3. Zakres występowania niedostosowania społecznego u dzieci i młodzieży	625
4. Zarys charakterystyki młodzieży niedostosowanej	625
5. Stopnie niedostosowania społecznego i zjawiska współwystępujące	627

6. Zarys dziejów wychowania dzieci i młodzieży społecznie niedostosowanej	628
7. Aktualny stan opieki wychowawczej i resocjalizacyjnej nad niedostosowanymi społecznie	631
Zestawienie ogólnych dezyderatów resocjalizacyjnych	631
Zagadnienie wpływu środowiska domowego	634
Rola opiekuna społecznego (asystenta społecznego)	636
Kurator sądowy	636
Sąd dla nieletnich	637
8. Resocjalizacja nieletnich w zakładach wychowawczych i poprawczych	640
Etapy resocjalizacji	643
Indeks nazwisk	650
Indeks rzeczowy	662
Spis ilustracji	682